

Лекція 6. Культура мови та основи етикету ділового спілкування вітчизняних юристів в Україні та за кордоном.

1. Культура мови юриста.

Культура мови юристу (далі – КуМЮ) – це складова ПрофКУ (в першу чергу психологічної, етичної та естетичної), передбачає вільне володіння літературною мовою і юридичною термінологією, їх ефективне (доречно, своєчасне тощо) використання.

Важливою функцією є забезпечення свободи прийняття рішень. Це впливає із самої специфіки професійної діяльності, оскільки юрист (особливо слідчий) діє за своїм внутрішнім переконанням. Жодні зовнішні сили не повинні виливати на його юридичну практику.

Зрозуміло, що правосвідомість сприяє реалізації внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Ця функція дає можливість юристові показати себе у справі, виявити свої потенційні здібності, вміння та навички.

Крім того, завдяки таким функціям, як вироблення активності в роботі і досягненні мети, діяльність набирає активного характеру, підкреслює домагання, бажання юриста довести, що він насправді служить народові і готовий гідно захищати його інтереси. Тобто завдяки цим функціям правосвідомість дає конкретні результати у правовому полі.

Лє такі дії підтримує ще й функція формування професійно-юридичної думки. Дійсно, для того щоб прийняти певне рішення юрист повинен мати сформовану чітку установку, яка в потрібний момент реалізується. На основі цього з'являється нова функція — вироблення професійних звичок. Якщо часто виявляється правосвідомість із позитивними наслідками, то юрист відчуває своє місце у просторі. Така функція має реальний ґрунт адже юрист утверджує себе як фахівець, як службова особа, здатна впроваджувати правову політику в життя.

Активне виявлення правосвідомості виконує ще й таку функцію, як застереження від правового нігілізму, тобто юрист не допускає свідомого ігнорування норм права та моралі. Саме за цих умов він відчуває всі цінності права, вірить у їх могутність щодо регулювання суспільних відносин. Таким чином проявляється така функція, як забезпечення подолання прогалів у законодавстві. Творча, активна робота юриста завжди націлена на пошуки аналогії закону, на вихід зі складної ситуації. У даному випадку правосвідомість «працює» на захист моральних та правових принципів суспільства, що є однією із важливих функцій. Адже законодавець не може передбачити всі без винятку можливі прецеденти, тому юрист зобов'язаний спрямувати свою правосвідомість на встановлення справедливості. Звичайно, для цього потрібні певні вольові, фізичні зусилля, а така функція, як активізація інтелектуальної діяльності, вирішує поставлене перед юристом завдання.

У цілому можна сказати, що правосвідомість дає можливість виявити особисті професійно-моральні якості правника. Ця функція є універсальною для кожного випадку, оскільки неможливо глибоко пізнати фахівця без його дій та вчинків. Саме за справами можна оцінити внутрішню природу правника.

Ми проаналізували в основному дії функцій правосвідомості, що цілком відповідає функціям дсонтологічної правосвідомості юриста. Слід сказати і про можливість існування інших функцій та принципів, особливо тоді, коли мова йде про забезпечення панування права, реалізацію надбань інформаційної культури, реалізацію теоретичних знань, динамічність юридичної роботи, формування мотивів поведінки, комунікативність тощо, але цього достатньо, щоб зробити висновок про надзвичайно важливе значення пізнання сутності правосвідомості юриста.

Отже, високий рівень правосвідомості має велике значення для юридичної практики. У цілому він відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Високий рівень правосвідомості спонукає правника до певних змін, допомагає прогнозувати і т. ін. За допомогою такого рівня правосвідомості юрист може досягти мети.

Формування правосвідомості забезпечується відповідними інститутами, які покликані виробити у юриста власний варіант правосвідомості. Тобто правосвідомість повинна увібрати всі надбання, досягнення людства. Ці надбання мають бути всебічними, враховувати всі без винятку галузі людської діяльності.

Таким чином, правосвідомість має компоненти національної культури, що є її основою. Дослідженням аспектів займається культурологія (культурознавство, теорія культури) права і правосвідомості, як наука про множину культур. У цілому правосвідомість характеризується багатьма різновидами (множиною) культур. Взагалі культура не існує абстрактно, а лише в множині культур, яких на сьогодні налічується близько шестидесяти, Проте не сумарна кількість різновидів культур визначає правосвідомість, оскільки це здобутки загальної національної культури. Мова йде про окремі складові елементи (культурологічні аспекти) кожної окремої культури, які мають безпосереднє або дотичне відношення до правосвідомості.

Якщо право тісно пов'язане з такими різновидами культури, як духовна, моральна, національна, державна, суспільна, політична, економічна, психологічна, інтелектуальна, педагогічна, наукова, інформаційна, управлінська, парламентська, законодавча, професійна, побутова — то для правосвідомості велике значення мають ці та інші різновиди культури. До них належать, правова, інтелектуальна, емоційна, внутрішня, дипломатична, естетична, зовнішня і т. ін.

Тут виникає проблема: чи пролягає шлях до формування правосвідомості тільки через різновиди культури, чи існують інші визначальні чинники, які перебувають за межами культури? На перший погляд видається, що однієї культури для цього недостатньо, оскільки є ще вимоги часу (періоду, ситуації), вимоги керівників, прагнення певної мети, особисті моральні якості особи юриста тощо. Безумовно ці чинники мають величезний вплив на формування правосвідомості. Проте будь-який волюнтаризм характеризує ступінь цивілізації певного суспільства, а цивілізація — це продукт культури. Тобто є підстави вважати, що так чи інакше множина культур є необхідною і достатньою умовою формування правосвідомості.

Це означає, що у правосвідомості відображаються лише культурні тенденції. У кожному структурному елементі культурні тенденції дають можливість накреслити перспективу розвитку культури суспільства, які потрібно врегулювати правовими нормами. Іншими словами, для правосвідомості важливу роль відіграє культурологічна концепція, своєрідна позиція і вироблена лінія дії культури у свідомості юриста.

Зміст культурології правосвідомості полягає у дослідженні такого явища як спектру, мозаїки культур. Справа в тому, що кожен із різновидів культури не впливає на правосвідомість самостійно, ізольовано. Тут спостерігається явище дифузії (змішування) культур. Адже між усіма різновидами культур існують спільні структурні елементи. Ці елементи у кожній культурі відіграють певну роль зі своїми відтінками, виконують чітко свою функцію. Внаслідок цього можливе виникнення культурних конфліктів у правосвідомості. Це більше стосується моментів вияву правосвідомості, коли важливим є чинник часу.

Розгляньмо, який вплив мають деякі різновиди культури на формування правосвідомості юриста.

Так, вирішальну роль у правосвідомості юриста відіграє інформаційна культура як ступінь володіння належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння отримувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності згідно із Законом України «Про інформацію».

У сучасних умовах проблему підвищення рівня правосвідомості юриста на основі розвитку його інформаційної культури слід розглядати в контексті масштабного розуміння творення новітньої правової держави України, оскільки інформація є вихідним інструментом управлінських операцій. У цьому і полягає значення, цінність та корисність інформаційної культури для правосвідомості юриста.

Особливу роль у цьому відіграють головні принципи інформаційної культури. Серед них — принципи культури одержання інформації: достовірність, точність, необхідність, корисність; принципи культури використання інформації: справедливість, раціональність, доцільність; культури поширення інформації: об'єктивність, відповідальність; культури зберігання інформації — нашими м. Кожен із цих принципів дуже наближений до припни і п в правосвідомості.

Кожен юрисі зобов'язаний систематично отримувати необхідну інформацію. Без цього не формуватиметься його правосвідомість. Сьогодні існує достатньо джерел інформації, які доступні кожному, але в цьому є певні перешкоди. Мова йде про конфіденційну та таємну інформацію. Уміння вибрати достовірну і точну інформацію із цих джерел без порушення законності залежить від рівня правосвідомості юриста. Правосвідомість спонукає відчувати ступені необхідності одержання інформації, а також шкідливість зайвої інформації, яка не стосується конкретної юридичної справи.

2. Загальні положення про етикет. Етикет юристів в Україні.

Необхідною умовою формування деонтологічної правосвідомості є виховання належної професійної моралі, системи моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку юриста у професійній діяльності. Оскільки професійна мораль є динамічною, варіантною, вбирає у себе соціальні умови і напрями розвитку юридичної професії, то вона безпосередньо впливає на формування деонтологічної правосвідомості. Тобто професійна мораль допомагає юристові зробити правильний вибір при виконанні службових обов'язків, найбільш повно реалізувати прийняте оптимальне рішення в кожному випадку практичної діяльності.

Деонтологічній правосвідомості передуює моральна свідомість. Це означає, що формування моральної свідомості безпосередньо позитивно впливає на формування деонтологічної правосвідомості юриста. Адже моральна свідомість — це, перш за все, погляди, які відображають моральні цінності суспільства, інтереси правничої професії, і тому саме вона повинна випереджати юридичну практику і правову свідомість. Цк означає, що юрист виробити у собі такі принципи та правила життєдіяльності, які обмежувати б його у скоєнні антиморальних вчинків. Тобто кожна дія юриста має контролюватись мораллю. Такий принцип юристом виробляється на основі високих моральних якостей та життєвого досвіду.

Значний вплив на формування деонтологічної праної відомості має соціалізація особи юриста. Соціалізація спрямована на вироблення власних життєвих установок через активне пізнання юристом оточуючого світу, набуття соціального досвіду, засвоєння навиків правомірної поведінки тощо. Варто зауважити, що на формування деонтологічної правосвідомості впливає як загальна, так і професійна соціалізація. Ці процеси проходять паралельно і навіть незалежно один від одного. Не можна твердити, що юрист потребує лише професійної соціалізації. Його місце в суспільстві вимагає знань про всі події в житті, навіть про ті, які не пов'язані з правовими явищами. Зрозуміло, що найшвидше сформувані деонтологічну правосвідомість юриста через активну професійну (спеціальну) соціалізацію.

Суттєвим фактом деонтологічної правосвідомості є правове виховання юриста, тобто систематичне оволодіння необхідним мінімумом як загальнотеоретичних, так і спеціальних юридичних знань. Правове виховання юристів істотно знижує рівень соціального конформізму, сліпого наслідування чужих поглядів, бездумного виконання вказівок «згори». Через правове виховання найбільш повно сприймається моральна мета суспільства, яка впливає на внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість. При регулярному вивченні права ширше розвиваються деонтологічні принципи правосвідомості, зрозумілішими стають її функції, що застерігає юриста від скочування до лише практичного рівня правосвідомості.

Одним із шляхів формування деонтологічної правосвідомості є постійний аналіз практики у вирішенні правових ситуацій. Тобто юрист повинен постійно своєрідно сповідатися перед самим собою про причини прийнятих неправильних рішень. Його мусить мучити сумління за скалічені долі людей. Це впливає як на загальну, так і на деонтологічну правосвідомість.

Соціальне призначення деонтологічної правосвідомості полягає у підвищенні інформаційної культури юриста. Це шлях до глибоких усебічних пізнань усіх процесів службової діяльності. Правильний розподіл інформації сприяє задоволенню внутрішнього імперативу службового обов'язку. На основі таких властивостей ін-сюрмації, як корисність, повнота, новизна і цінність формується правдива правосвідомість юриста, що дає можливість проявити себе в той момент, коли цього вимагає конкретна ситуація.

В умовах будівництва правової держави України значно зростає роль дисципліни та поведінки. Вони є важливими засобами активізації людського чинника, що призводить до формування деонтологічної правосвідомості. Для юриста службова дисципліна та професійна правомірна поведінка є тими рушійними силами, які, з одного боку, забезпечують досягнення нового якісного стану, подолання всього негативного, застійного, а з іншого — стимулюють розвиток гуманізму та соціальної справедливості у юридичній діяльності. Актуальність проблем, пов'язаних із дисципліною та поведінкою впливає з потреб правосвідомості, зміцнення законності серед юристів.

Велике значення у формуванні деонтологічної правосвідомості має професійна культура як результат професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання у цінності права що обумовлено науковою організацією праці, інтелектом юриста, спеціальною правничою мораллю-, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом. Розуміння правових явищ істотно впливає на деонтологічну правосвідомість, яка призначена правильно, об'єктивно оцінювати криміногенну ситуацію, враховувати закономірності суспільного розвитку тощо.

Крім розглянутих шляхів формування деонтологічної правосвідомості юриста, існують також інші. Серед них — підвищення економічного стану суспільства, поліпшення соціально-побутових умов і соціальної захищеності, розвиток суспільної, політичної та інших видів свідомості, підвищення значущості релігійних, культурних і моральних цінностей піднесення рівня національного духу права, наявність професійно-етичного кодексу юриста та деякі інші.

Деонтологічна правосвідомість призначена для реалізації внутрішнього примусу виконання службових обов'язків, іно ми називаємо внутрішнім імперативом. І якщо припну пкі свідомості юрист не в змозі виконати внутрішній імператив обов'язку. Проте зовнішній імператив, як відомо можна виконати бездумно, без прояву деонтологічної правосвідомості. Також деонтологічна правосвідомість актуалізує внутрішню шнісно-норма-іинну систему юриста. Тобто вона змушує зосередитись, виробити деонтологічну норму, із користю для справи виконати юридичну дію.

Із такої актуалізації впливає, що деонтологічна правосвідомість має велике значення для конкретизації юридичних норм стосовно практичної ситуації. Причому така конкретизація повинна проходити доволі швидко, навіть моментально, і основне — вміло.

Зрозуміло, що деонтологічна правосвідомість у цілому впливає на застосування і виконання норм права. Хоча в більшості випадків це виконує загальна правосвідомість юриста. Але мова йде про критичний момент, про темп і швидкість застосування та виконання, а також про неповторність таких дій.

Крім того, корисність деонтологічної правосвідомості виявляється і в тому, що вона випробовує різноманітні моделі можливих правових ситуацій. Це пояснюється принципом неповторності, в результаті чого з'являється ціла система прикладів вирішення правових ситуацій. Аналіз цієї практики наводить на думку, що юридична деонтологія є нормативною, і цінність деонтологічної правосвідомості полягає у її впливі на нормативний характер загальної правосвідомості. Юрист завжди виробляє власні

деонтологічні норми, які він ніби переносить на загальну правосвідомість. Тим самим він доповнює правосвідомість новими нормами. Важливе значення деонтологічна правосвідомість має для правовідносин і для правопорядку. Вона допомагає юристові впевнено вступати у різноманітні правовідносини, підтримувати належний цивілізований правопорядок. Завдяки добре розвинутій деонтологічній правосвідомості юрист завжди готовий для цієї діяльності.

У цілому можна сказати, що деонтологічна правосвідомість значно випереджає саме право, є його ідейним джерелом. Саме у деонтологічних проявах правосвідомості зароджується нова правова думка, яка надалі вимагає нормування, конкретизації юридичної норми.

Таким чином, деонтологічна правосвідомість прогнозує право, живить його новими прикладами. Тому вона допомагає праву знайти своє місце у правовій системі. Тобто на основі деонтологічної правосвідомості відбувається практична реалізація норм права, їх дієве застосування.

Як бачимо, деонтологічна правосвідомість призначена для вирішення складних і відповідальних життєвих завдань. Особливо вона стає у пригоді в екстремальних ситуаціях. Саме тоді вона приносить найбільшу користь, зрозуміло, за умови, що у юриста добре розвинута загальна правосвідомість.

Безсумнівно, що деонтологічна правосвідомість вкрай необхідна для обміну правовою інформацією особливо між юристами. Така комунікативна властивість потрібна для методичної діяльності щодо уміння подавати і сприймати необхідні відомості. Це пояснюється емоційною дією деонтологічної правосвідомості, її емоційним забарвленням.

З огляду на особу юриста деонтологічна правосвідомість відображає рівень його підготовки, спін практичного досвіду і навіть моральних та професійно-моральних якостей. Тобто за професійними діями юриста можна скласти уявлення про його особу.

Принципове значення деонтологічної правосвідомості полягає у вияві ставлення юриста до правової дійсності. Іншими словами, можна побачити, як юрист сприймає правові явища, як намагається вирішувати їх. Тут чітко видно старання юриста, його вольові зусилля. внутрішній імператив службового обов'язку.

На основі деонтологічної правосвідомості можна формувати громадську думку про юриста. Така думка з'являється навіть після одиничних проявів, хоча бажано робити висновки після певної їх системи.

Отже, деонтологічна правосвідомість прямо впливає на розвиток і формування професійної культури. Мова йде про професійні знання правових і моральних норм та принципів, про професійне ставлення до норм права (солідарність із ними, переконаність у справедливості, корисності і необхідності), про професійне вміння, прийоми і навички, про звичку дотримуватись закону, про професійний етикет і такт, а також про наукову організацію праці. Тут деонтологічна правосвідомість приносить неоціненну користь.

Відомо, що кожен із видів культури має свої складові елементи. Внутрішні стосуються юридичної деонтології.

Напевно існують деякі труднощі щодо виявлення у юриста основних аспектів різних видів свідомості (моральної, правової, політичної тощо). Однак деонтологічна правосвідомість може впоратись із цим завданням досить успішно

У практичній діяльності юрист, по суті, не замислюється над вибором принципів професійної моралі. Але підсвідомо це виконує деонтологічна правосвідомість.

Зрозуміло, такий вибір можливий після проведеного аналізу своїх дій, їхніх наслідків.

Отже, деонтологічна правосвідомість має велике значення для юридичної практики. У цілому вона безпосередньо впливає на формування власної загальної правосвідомості, відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Вона завжди націлює юриста на певні зміни, допомагає прогнозувати тощо.

За допомогою високого рівня деонтологічної правосвідомості юрист може досягти поставленої певної мети.

3. Національні особливості ділового спілкування у країнах Європи та Північної Америки та інших секуляризованих країн.

До секуляризованих країн зараховуємо ті, де переважно релігія відокремлена від держави. Це виключно християнські країни.

Право знаходить своє відображення також у юридичному етикеті, оскільки він має законодавче закріплення та правове регулювання інституту прав людини (юриста). Службовий етикет визначає критерії, які повинні задовольняти вимогам реалізації сучасних законів. Тобто юридичний етикет є зовнішньою стороною професійної діяльності працівників усіх правоохоронних органів, допомагає ніби заново народитися, стає своєрідним додатком до спеціального правового статусу юриста, підносить рівень правової культури, забезпечує прогресивний розвиток юридичних служб, сприяє динамічній (функціональній) стороні правової культури: реалізації норм права, правозастосування, правомірної поведінки, допомагає вступати у правовідносини.

Службовий етикет у юридичній роботі призначений для регулювання діяльності, як юристів, так громадян, завдяки йому закріплюються існуючі і утворюються нові правові цінності.

Юрист — самостійна особа, він виробляє для себе власні, норми поведінки, його службове становище не завжди дозволяє займатись чимось побічним, вивищувати свою пишномовність, оскільки це не краща сторона обрадуваного правника, його здібностей тощо. Але створити такий порядок у правоохоронних органах, сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього вияву ставлення до людей, стосунків між собою вимагає певних зусиль. Тому громадянин, який потрапляє у юридичну установу і за звичкою отримує послугу, але не усвідомлює, що це — результат особливих зусиль усіх, хто причетний до навчання, виховання та формування морально-професійних якостей юриста.

Тому службовий етикет юриста є показником його моральної вихованості і свідченням його загальної культури, важливою умовою створення довір'я і сприятливого соціально-психологічного клімату в цілому.

Можна стверджувати, що службовий етикет виявляється передусім у юридичному колективі під час виконання службових обов'язків. Зокрема, не дотримання встановленої субординації, носіння форменого одягу, культура діловодства, утримання реманенту, техніки, зброї тощо. У роботі з населенням, крім загальних моральних та морально-правових правил, службовий етикет вимагає належної мовної культури, манер та жестів, уміння слухати, розмовляти по телефону, робити зауваження, поводитися в громадських місцях тощо.

Основу службового етикету юриста становлять певні поняття та категорії. Вони відіграють методологічну роль у дослідженні проблем юридичної етики. Тому виникає необхідність у докладному аналізі деяких із них.

Спочатку висвітлимо співвідношення понять «етикет» і «службовий етикет».

Французьке слово (етикет) означає ярлик, етикетку, порядок проведення якогось ритуалу. Взагалі етикет є в основному зовнішнім виявом моралі, але за своєю структурою, функціями він порівняно простіший від моралі, повністю їй не підпорядкований.

Поняття «етикет» слід сприймати як форму поведінки, зокрема її моральний зміст, а «службовий етикет», як було сказано вище, — рівень зовнішньої реалізації професійних норм. Тобто моральний зміст поведінки не завжди відповідає вимогам функціональних обов'язків, але має безпосередній вплив на якісне їх виконання. Крім цього, службовий етикет регулюється нормативними актами, відомчими наказами та ім., оскільки він є обов'язковим атрибутом професійної діяльності. У будь-якому випадку ці поняття є складовими культури. Саме культура сприяла розвитку як етикету, так і службового етикету.

Щодо службового етикету різних професій, то слід зауважити, що тут існують свої специфічні особливості. Тому, звичайно, існує, наприклад, різниця між службовим етикетом

юриста та службовим етикетом інженера Критерієм такої відмінності є предмет, принципи, функції та інші визначальні чинники.

Службовий етикет юриста можна назвати ще й юридичним етикетом. Це — ідентичні поняття.

У юридичному етикеті велике значення мають такі категорії, як юридична позиція, юридичний самоконтроль, юридична захищеність, юридична зацікавленість, юридична творчість, юридичний комфорт, юридична соціалізація, юридичні вміння, юридичні звички, юридичні потреби, юридична саморегуляція, юридична репутація, юридичні традиції, юридичне мислення, юридична оцінка, юридичне самоутвердження, юридична свобода, юридична свідомість та ін. Ці категорії ніколи не мають логічно закінченого змісту. Кожна юридична служба, а також історична епоха вкладає свій зміст у ці поняття.

Розгляньмо деякі із цих категорій. Особливе місце серед них посідає юридична позиція.

Для сучасних правоохоронних органів важливою умовою є формування національного духу юридичного етикету. Адже етикет українських юристів вироблявся багатьма поколіннями людей. У його основу покладено етикет старійшин: жерців, служителів культу, бояр, князів, гетьманів, кошових, отаманів та ін. Крім того, вічним зразком для юристів є службовий етикет правників Стародавнього Риму, зокрема, Панініяна, Павлюса, Уль-піяна, Модестина та Гая. Також правники цивілізованих держав світу вносили і вносять у юридичний етикет свої поправки та доповнення. Усе це сприяє кращому порозумінню юристів світу, полегшує їх сумісну діяльність. Безумовно, на юридичний етикет мають вплив суспільний лад держави, специфіка історичного розвитку, національні традиції та звички.

Українські юристи призвичаїлись до існування наявного службового етикету і керуються ним механічно. Але кожен крок юридичної діяльності існуючим нормам етикету підпорядкований. Наявність національного юридичного етикету вимагає не тільки того, щоб застосовувати норми, але й виробляти новий світогляд, формувати нові внутрішні переконання. Службовий етикет українського національного юриста примушує використовувати правові звичаї, коритися їх приписам. Він є тією правовою свідомістю, що спонукає діяти так, як діяли і діють кращі знавці права. Тобто службовий етикет виробляє рису повинності, яка випливає із правового звичаю. У цьому також полягає народний дух службового етикету, фундаментом якого є звичаєве право яке діє і народжується в наші часи, звичаєві юридичні норми, які закладені в українському національному звичаєвому праві.

Можна зробити висновок про існування певних закономірностей, які визначають становлення та розвиток юридичного етикету. Сюди належать: залежність змісту службового етикету від соціально-економічної інформації, її культури, сволуційність у виробленні самостійного інституту юридичного етикету, врахування епохальних надбань людства та історичної наступності розвитку службового етикету, прогнозування і бачення перспективи його розвитку.

Для юридичної деонтології службовий етикет є одним із компонентів. Це означає, що кожен юрист повинен виробити для себе власні норми поведінки дотримуватись встановленої для себе регламентації у різних ситуаціях, знайти власні способи зберігання професійної таємниці, домагатися виконання своїх правомірних розпоряджень, маневрувати своїм етикетом у кожному окремому випадку та ін. Проте уміння і рішучість дій щодо суворого покарання самого себе за допущені промахи в службовій діяльності чи скоєні проступки — вершина юридичного етикету, вона є одним із критеріїв службової діяльності працівника правоохоронних органів. Хоча для деонтології має також велике значення вироблення висновків для себе з критики чи покарання з метою збереження свого обличчя.

Зміст службового етикету юриста полягає в тому, що він є правовим інструментарієм, визначає систему взаємних юридичних прав та обов'язків держави і особи і регулює поведінку юриста. Він базується не на сліпому послуху, а на розумі, внутрішній потребі, на повазі до права і держави, є важелем ефективного правового регулювання суспільних відносин. Юридичний етикет є чинником інтенсифікації управління процесом правоохоронної діяльності.

Службовий етикет є, складовою частиною духовної культури юриста, відтак -- системою законодавчо закріплених, історично складених та природно встановлених правил поведінки і спілкування у різних сферах службової та позаслужбової діяльності, які відповідають моральним вимогам суспільства і принципам української національної моралі. Його специфіка полягає в тому, що правила мають не тільки моральне значення, але правове закріплення, так як вони віднесені до обов'язкових правил, що регламентуються статутами, наказами, інструкціями та іншими нормативними актами.

Згідно з вимогами службового етикету симпатії чи антипатії між юристами не повинні відбиватися на службовій діяльності. Виконання спільних обов'язків повинно будуватися на рівності, терпимості, благополуччі.

Отже, службовий етикет юриста — це традиційно встановлена у правоохоронних органах і підтверджена документами форма дотримання службових норм і правил правомірності поведінки у взаєминах особового складу та спілкуванні з населенням.

Службовий етикет юриста має кілька видів, наприклад: суддівський, прокурорський, адвокатський, міліцейський тощо. Кожен вид службового етикету регламентується відповідним законодавством — Конституцією, законами України, указами Президента, відомчими наказами, інструкціями, статутами тощо. Слід зауважити, що ці види службового етикету тісно пов'язані з дипломатичним, загальноцивільним, а міліцейський етикет — ще й з військовим. Так у службовому етикеті міліції є акуратність у носінні форменого одягу, сувора виправка, подання команд тощо, закріплені у законодавчому порядку. Деякі спільні ознаки у юридичного етикету є з іншими видами етикету: релігійного, національного, сімейно-побутового, — а також окремими видами професійного медичного, педагогічного, наукового працівника та ін.

Предметом службового етикету юриста є морально-правовий статус працівника правоохоронних органів, факти, яким закон (нормативно-правовий акт) надає юридичного значення, методика надання юридичних послуг, а також основні аспекти правової естетики та особистої культури службової особи.

На основі викладеного матеріалу можна визначити складові елементи (компоненти) службового етикету юриста. Доцільно ці компоненти розглянути у двох аспектах: нормативних і атрибутивних.

До нормативного аспекту слід віднести, в першу чергу, поєднання прав і обов'язків (внутрішня сила етикету), внутрішня саморегуляція, відображення правової діяльності, єдності духовних, юридичних, моральних та естетичних норм

Ця група компонентів юридичного етикету сприяє розвитку у юридичному колективі доброзичливості, ввічливості, відвертості, виконавчості, справедливості. Також вона формує правомірну поведінку, законність, субординацію у службовій діяльності.

Другий аспект містить в собі різноманітну систему юридичних ритуалів, які необхідні для виконання професійних обов'язків. Сюди можна віднести прийняття обітниць атрибути судового засідання тощо

Можна ще окремо розглянути деякі відносно умовні компоненти службового юридичного етикету Це, зокрема, — куріння (в т. ч. у службовому кабінеті), естетичність оформлення службового приміщення (дизайн), естетичність утримання робочого місця, оформлення службових документів стиль ділового мовлення зовнішній вигляд, манери, жести, уміння слухати, культура критики тощо. Але це — елементи загально-цивільного етикету, дотримання їх є обов'язковим для кожного громадянина, і регулюються вони в основному нормами моралі.

Важливе місце у юридичному етикеті посідають нормативні приписи. Важливо наголосити, що норми службового етикету призначені, в першу чергу, забезпечити юридичну захищеність юриста тобто здійснювати ефективну охорону та захист його основних прав. Для цього існують спеціальні акти, які регулюють службовий етикет. Про них мова йшла вище. Але, крім них, є ще ухвали певних громадських об'єднань, деякі ухвали трудових колективів, судові рішення, протести і подання прокуратури тощо Як і

правові норми, норми службового етикету мають також диспозицію, гіпотезу, санкцію. Їхня дієвість залежить від особистої вимогливості юриста і вимогливості керівників до підлеглих.

Взагалі, законом життя юристів, в першу чергу, повинні стати прості, елементарні норми загальнолюдської моралі. Вони визначають на ділі людські відносини, які ґрунтуються на взаємній повазі, гуманності та справедливості. Без дотримання цих норм неможлива праця юриста на користь суспільства, держави та людей, неможливе уникнення багатьох конфліктних ситуацій чи успішне їх вирішення.

Зрозуміло, що регламентувати всі сторони службового етикету неможливо. Однак суворої регламентації потребують взаємостосунки юристів із громадянами, оскільки ці спілкування дають можливість обстоювати реальну юридичну позицію, розвивати у відвідувачів юридичну зацікавленість та піднести на високий рівень юридичну репутацію. Тобто норми юридичного етикету сприяють умінню владнувати над собою, не дозволяють орієнтуватись на фальшиві дії, а дають можливість бачити у кожній людині гідність, поважати її честь та кращі моральні якості.

Найбільше норм службового етикету існує у міліцейській етиці. Вони є системою нормативних вимог, залежать від діяльності, поведінки і спілкування в умовах міліцейської служби, яка складається із ряду ланок: загальні нормативні вимоги військового етикету, норми етикету, які визначають способи поведінки в оперативно-слідчій групі, по охороні громадського порядку, в оперативно-розшуковій діяльності, по забезпеченню статутної дисципліни, у взаємостосунках між працівниками міліції (в т. ч. із керівним складом) у стройовій виправці та поза строем, по дотриманню особистої культури, при проведенні міліцейських ритуалів, у сім'ї та побуті. Кожен вид цих та інших норм формує службовий етикет міліцейської служби, як соціальну норму, що залежить від, суб'єктивності юриста, тобто є суб'єктивною нормою.

У цілому можна стверджувати: юридичний етикет має нормативний, імперативний характер, що є важливою умовою функціонування правоохоронних органів.

Із цього випливає, що службовий етикет юриста має спеціальний механізм як сукупність правових та моральних засобів, за допомогою яких приводиться у відповідність службова поведінка з встановленими вимогами. До механізму юридичного етикету належать норми права і моралі.

Характеристика механізму юридичного етикету дозволяє з'ясувати, якою мірою юридично забезпечено здійсненість, ефективність реалізації правових норм, рівень професійної майстерності юриста, його ерудицію та загальну культуру. Система засобів, яку утворює цей механізм, дозволяє виявити нерегульовані елементи поведінки, різноманітні вади у діяльності юриста, накреслити шляхи ліквідації існуючих прогалин.

Процес правового регулювання службового етикету — це досить складне і тривале у часі явище, в якому можна визначити певні стадії: розробки юридичних норм, які регулюють службовий етикет; виникнення правовідносин на основі прийнятих норм службового етикету юриста; реалізації суб'єктивних прав, юридичних обов'язків у процесі прояву етикету на практиці.

Ці стадії повністю висвітлюють зміст юридичного етикету, його динаміку та дію у часі.

Службовий етикет юриста має свої сфери поширення. Мова йде про сферу правоаналізуючого, правозастосовчого регулювання, тобто про ту ділянку професійної діяльності, де фактично здійснюються правові норми. Крім того, сфера службового етикету поширюється і на трудові колективи, громадські місця, спілкування з посадовими особами, громадянами, а також у сім'ї та побуті. Особливо слід виділити сфери спілкування з правопорушниками, відвідання квартир громадян, спілкування з іноземними громадянами, роботу з документами, які підлягають оголошенню, організацію проведення прийому громадян. Саме тут розкривається юрист як професіонал, як знавець своєї справи, як представник державної влади. Лле однією із сторін службового етикету є

моральна вимога бережливого ставлення до народного надбання, як вияву ставлення юриста до різних професій, до людей праці. Сфера юридичного етикету також поширюється і на уміння долати прогалини у законодавстві, тобто використовувати аналогію закону. Межі впливу службового етикету на особистість юриста визначаються чинним законодавством, зумовлюються загальносоціальними потребами та інтересами керівної верхівки суспільства, які відображає держава, а також певними властивостями суспільних відносин і суб'єктів права. Мета службового етикету юриста полягає в тому, щоб сформувати таку «модель» працівника національних правоохоронних органів, яка потрібна українській правовій державі, зокрема, у сфері культури людського спілкування, поваги до гідності людини.

Юридичний етикет тісно пов'язаний із різними вченнями. Зокрема — з усіма галузями права, юридичними дисциплінами, філософією, соціологією, педагогікою, психологією, культурологією.

Існує тісний зв'язок службового етикету з духовними нормами. Реальне дотримання їх у юридичній роботі забезпечить успіх юриста у зовнішній поведінці, взаємостосунках з громадянами тощо.

Як компонент юридичної деонтології службовий етикет тісно межує з іншими компонентами: правовою, професійною, інформаційною, педагогічною, психологічною, емоційною, моральною культурою та ін. Деякі складові елементи цих видів культури безпосередньо визначають зміст юридичного етикету та його предмет.

Важливо зосередь - увагу і на засобах службового етикету, тобто сукупності атрибутів, ознак, завдяки яким визначається його зовнішня та внутрішня форми. Сюди слід віднести зовнішній вигляд, акуратність у носінні форменого одягу, культуру мовлення, культуру спілкування, уміння організувати відпочинок тощо. Іншими словами, можна сказати, цю основними засобами юридичного етикету є: зовнішній вигляд, слово, дії особи та результат цих дій.

Службовий етикет юриста ґрунтується на певних принципах. Вони відображають у стислому вигляді найсуттєвіші риси службового етикету. У першу чергу, юридичний етикет побудований на загальнолюдських принципах, таких, як: єдність прав та обов'язків; захист суб'єктивних прав юриста; презумпція невинуватості юриста, а також спеціальних — «дозволено те, що дозволено законом», обґрунтованість юридичних дій, доцільність застосування правових норм, дотримання службової таємниці, дотримання встановленої субординації, встановлення істини тощо.

Особливість принципів юридичного етикету полягає в тому, що вони постійно доповнюються новими, більш значущими. У міру удосконалення структури правоохоронних органів, утвердження ідей української державності, визнання українського менталітету проявлятимуться інші принципи службового етикету, які відобразатимуть взірць українського національного юриста, сприятимуть формуванню цивілізованого правопорядку у правовій державі України.

Формування службового етикету передбачає застосування різноманітних методів, тобто сукупність прийомів та операцій, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку юриста. До таких методів належать персональні вимоги до юриста, власний (індивідуальний) контроль за своїми діями, підвищення фахового та культурного рівня, зв'язок з наукою, створення комфортної обстановки, формування здорового мікроклімату, підвищення особистої культури, заняття фізкультурою тощо.

Для юридичного етикету важливим є уявити його форми як спосіб внутрішньої організації, а також зовнішнього прояву правових і моральних норм, який засвідчує їх професійну загальнообов'язковість. Тобто форма службового етикету має внутрішній і зовнішній аспекти. До внутрішнього належить структура етикету юриста, нормативно-правові акти, а до зовнішнього — правила службової поведінки, службовий прецедент.

Більший інтерес представляє зовнішній аспект, до якого належить: обов'язковість вітання один з одним незалежно від відносин, уміння поважати і цінувати свій та чужий

час; недопустимість пліток та нетовариських відносин; ненав'язування своїх правил мало-знайомому товариству; прислуховування до порад старших за віком і повага до них (незалежно від займаної посади) тощо. Звичайно, перелічити всі форми юридичного етикету практично неможливо, адже практика засвідчує їх незліченну кількість.

Службовий етикет має свої функції. У першу чергу, вони збігаються із функціями теорії права: управлінська, оціночна, виховна, пізнавальна.

Зокрема, управлінська функція службового етикету складається з таких підфункцій: забезпечення консенсусу між учасниками правовідносин, розширення сфери правового регулювання, стимулювання, сприяння утвердженню засад правової Української держави, культурного функціонування юридичні установи та ін. Оціночна функція включає у себе вироблення умінь та навичок практичної юридичної діяльності, збереження джерела об'єктивного юридичного права, зумовлення правотворчості юриста, погодження та систематизацію моральних і правових норм тощо.

До виховної функції слід віднести: додержання та гарантію законності, вибір доцільного і оптимального варіанту правомірної поведінки — виховання поваги до права, використання умінь та навичок у правоохоронній діяльності, піднесення рівня справедливості у застосуванні заходів юридичного примусу, формування «моделі» українського національного юриста та ін.

Пізнавальна функція теж має свої складові: усвідомлення прав людини (її інтересів та свобод) як головної цінності суспільства, виявлення правових норм у різних суспільних явищах, формування українського національного духу права, розстановка юристів відповідно до рівня підготовленості та внутрішнього покликання. Завдяки цим основним та іншим функціям, службовий етикет посідає чільне місце у юридичній деонтології, є її визначальним компонентом.

Виходячи з цього, можна висловити думку про значення службового етикету юриста. У першу чергу, він необхідний для дотримання належного державного режиму як способу здійснення державної влади. Адже юрист як працівник державної служби є зв'язуючою ланкою між державними органами і громадянами. Його грамотні професійні дії, виважені рішення спонукають членів суспільства на дотримання встановленого правопорядку.

Службовий етикет юриста має значний вплив і тривалу чинність у юридичних колективах. Мова йде не тільки про одну юридичну установу, а про підтримання контактів між усіма правоохоронними органами. Наявність високого рівня службового етикету сприяє успішному вирішенню спільних завдань, які поставлені перед юридичними службами.

Також службовий етикет сприяє створенню певних підстав, виникненню службових обов'язків у юридичній роботі. Тобто норми етикету зобов'язують ефективно виконувати обов'язки, сумлінно ставитися до державної служби, працювати творчо і натхненно.

Важливо зосередити увагу і на завданнях службового етикету юриста. Насамперед, службовий етикет передбачає підвищення рівня засвоєння юристами загальнолюдського етикету, загальної культури та загальнолюдських цінностей.

Як на мене, важливим завданням є боротьба з грубістю, невихованістю, жорстокістю окремих юристів, застереження від професійної деформації. Завдання службового етикету юриста полягає також у недопущенні порушення прав людини (куріння серед інших, несправедливе присоромлення своїх товаришів чи громадян тощо). Нарешті юридичний етикет має своїм завданням підносити український національний дух права, сприяти пануванню права у нашому суспільстві, утверджувати сучасний цивілізований правопорядок.

Але на шляху вирішення цих завдань завжди стоять перешкоди. Це, в першу чергу, міцно вкорінений бюрократизм у наших юридичних структурах, який залишився у спадок від минулого тоталітарного режиму. Зробити нові кроки у службовому етикеті національного юриста надзвичайно важко.

Гальмує розвиток етикету також професійна деформація працівника правоохоронних органів. А цю перешкоду усунути надзвичайно важко.

На основі вищевикладеного доцільно окреслити напрями формування службового етикету юриста в сучасних умовах.

Насамперед, потрібно українське право будувати на духовній національній основі з використанням кращих надбань світової практики.

Необхідно також вирішувати питання про житлово-побутові умови. Це стосується як службових приміщень, так і квартирної справи юристів, а також забезпечення їх необхідним обладнанням та сучасною технікою.

Існує нагальна потреба в оперативному отриманні інформації про зміни у законодавстві України, її систематизації. Не менш важливим напрямом є збільшення юридичних служб, розвантаження юристів поточною роботою, що дало б змогу більше працювати над собою, над розвитком духовної, інтелектуальної та професійної культури.

Звичайно, юридичний етикет формується всіма іншими засобами. Важливо пам'ятати, що на формування належного професійного етикету впливає весь існуючий суспільний устрій, вся система державного, конституційного ладу України.

Отже, службовий етикет юриста покликаний бути інструментом духовного оздоровлення працівників правоохоронних органів. Реалізація його норм у суспільній практиці сприяє появі почуття захищеності юриста, стимулює розвиток відчуття юридичної свободи, росту правосвідомості, дотримання законності, зміцнення правопорядку.

4. Національні особливості ділового спілкування в Індії, Китаї, Японії та інших країнах неавраамістичних релігій.

Правила юридичного етикету у цих країнах передбачають таке: розвивайте у собі глибоке ділове бажання до оволодіння принципами людських стосунків; проявляйте щирий інтерес до інших людей, усміхайтесь; пам'ятайте, що для людини звучання її імені — саме солодке і саме важливе звучання людської мови; будьте добрим слухачем, заохочуйте інших розповідати вам про себе; ведіть розмову у колі інтересів вашого співрозмовника; давайте людям відчуття їх значимість у роботі, єдиний спосіб досягти найкращого результату у суперечці, — це ухилитись від суперечки; проявляйте повагу до думок інших, ніколи не говоріть людині, що вона неправа; якщо ви неправі, приймайте це одразу і щиро; спочатку покажіть своє дружнє ставлення; нехай ваш співрозмовник від самого початку буде вимушений відповідати вам ствердно; постарайтесь, щоб ваш співрозмовник говорив більше, ніж ви; нехай ваш співрозмовник відчує, що ідея належить йому; чесно прагніть стати на точку зору іншого; виявляйте співчуття до думок і бажань інших людей; надавайте своїм ідеям наочності, інсценізуйте їх; починайте з похвали і щирого визнання достоїнств людини, звертаючи увагу людей на їх помилки, робіть це у побіжній формі; перш ніж критикувати іншого, скажіть про свої власні помилки; порушуйте питання замість того, щоб віддавати накази; давайте людині можливість зберегти своє обличчя; хваліть людину за кожен навіть скромний успіх і будьте при цьому ширі у своєму визнанні та щедрі у похвалах; створіть людині добре ім'я, щоб вона стала жити у відповідності з ним; користуйтеся заохоченням." Зробіть так, щоб недолік, який ви хочете в людині виправити, видавався легко виправним, а справа, якою ви хочете її охопити, легко виконуваною; робіть так, щоб було приємно виконувати те, що ви хочете.

Службовий етикет юриста вимагає володіння етикою ненасильства та юридичним милосердям.

У широкому розумінні насильство слід розглядати як усяке приниження людини, що призводить до ущемлення фізичних та духовних потенцій, у вузькому — як пряме застосування, шантаж, пограбування тощо. При широкому тлумаченні насильства акцент робиться на мсті людської діяльності, при вузькому — на засобах. Насильство взагалі — це певний тип відносин між людьми, панування волі однієї людини над волею іншої Типовою

реакцією на насильство є покірливість, пасивність або контрнасильство і ненасильство, іакож існує дві форми принципового ненасильства: мінімальне ненасильство, яке передбачає відмову тільки від фізичного насильства, і максимальне ненасильство, яке передбачає відмову від насильства як фізичного, так і психологічного. Тим самим показується різниця між принциповим ненасильством, яке морально обґрунтовується, і прагматичним ненасильством, яке цього обмеження не має, а є тільки соціально політично, економічно і національно обмежене.

Однак діяльність юридичних органів поки що немислима без насильства, але фізична сила, спеціальні засоби, зброя, які застосовуються проти злочинця, є меншим злом, ніж те, яке творить злочинець. Це — вимушене насильство, оскільки воно захитає особу, суспільство від злочинного насильства. Це — контрнасильство, право на яке дає юристам суспільство. Воно має і моральне, і правове обґрунтування. Тому юридичне насильство, зумовлене відповідними законами, є принциповим і законним. Проте воно не повинно знищувати загальнолюдські цінності. Йдеться про те, щоб як у мініальному, так і максимальному насильстві провідними були духовні, моральні і правові норми, щоб фізичне чи психологічне насильство не здійснювалося всупереч духовним та юридичним законам у тій частині, де воно не повинно здійснюватися взагалі: домагання показань шляхом фізичного чи психологічного тиску, погроз, утримання затриманих осіб у камерах понад норму тощо. Тобто юрист повинен володіти етикою ненасильства, переконувати правопорушника розумними доводами, власною загальною культурою.

Звідси випливає, що етика ненасильства юриста — це система професійних духовно-моральних поглядів, відчуттів, переконань стосовно правопорушника, а також усвідомлення правником духовно-моральної та правової відповідальності за перевищення своїх повноважень.

Щоб насильство у юридичній практиці було дійовим, воно повинно підтримуватися духовними і моральними принципами, істотним і наріжним серед яких є принцип милосердя. У цьому понятті поєднується два аспекти: духовно-емоційний (переживання чужого болю, як свого) і конкретно-практичний (прагнення реально допомогти).

Однак специфіка юридичної роботи вимагає більш витонченого підходу до милосердя, оскільки воно стосовно правопорушника повинно мати межі, а емоції правника не мають впливати на розвиток ситуації. Інша справа, коли на безневинну людину палає підозра у скоєнні правопорушення. Тоді жалість і співпереживання, готовність допомогти з боку юриста стають професійним обов'язком.

Суть юридичного милосердя полягає в тому, що людині, яка позбавлена волі і не може захищатися, потрібна кваліфікована юридична допомога.

Тому юридичне милосердя — це вияв юристом у рамках закону почуття переживання і прагнення допомогти особі, яка скоїла правопорушення, потерпіла чи не причетна до цього. Фактично це — зовнішній вияв внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Отже, істотною ознакою, яка визначає сутність юридичної деонтології, є моральні проблеми. Вони полягають у тому, що сучасні юристи ще недостатньо володіють належними нормами моралі, незважаючи на те, що моральна (як і духовна) культура пронизує будь-яку професійну діяльність і стає мідним фундаментом формування внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Соціалізація юриста до вибору ним професії відбувається за загальними правилами. Цей процес багатогранний. Він спрямований на вироблення власних життєвих установок через активне пізнання людиною оточуючого світу, набуття соціального досвіду, засвоєння навичок правомірної поведінки тощо. Іншими словами, особа проходить процес соціалізації завдяки загальновідомим джерелам: сім'я, дошкільні навчальні заклади, школа, суспільні інститути, засоби масової інформації тощо. Особливе місце посідають тут соціальні групи (як формальні, так і неформальні), в яких інтенсивніше відбувається цей процес.

Згодом, коли особа зорієнтувала себе на вибір професії юриста, змінюються життєві умови та вимоги, які слугують подальшим стимулом соціалізації. Що ж слід розуміти під соціалізацією юриста.

На нашу думку, соціалізація (від лат. — суспільний) юриста — це процес засвоєння ним, перш за все, певної системи правових знань, які дозволяють йому самоутвердитись як професіоналові, стежити за виконанням приписів права всіма членами суспільства, приймати справедливі рішення у кожній юридичній справі. Іншими словами, соціалізація для юриста є діалектикою розвитку його особистості у правоохоронній діяльності, усвідомленням свого службового обов'язку, виробленням почуття юридичної та моральної відповідальності. Це означає, що соціалізація юриста тісно пов'язана з його навчанням, вихованням та формуванням. Між цими поняттями є багато спільного та відмінного. Зокрема, для навчання і виховання характерним є елементи примусу, що не притаманне формуванню соціалізації взагалі. Адже навчання — це активний процес набуття знань, певної освіти під впливом педагогів, їхньої волі. Слід зауважити, що цей процес планомірний, цілеспрямований та систематичний. Педагог, який озброєний певною системою знань, на основі переконань у цінності змісту навчального матеріалу ніби нав'язує своїм учням ідеї науки, змушує відтворювати в основному ті думки, які він висловив під час занять. Якщо ж в учня виникають альтернативні або творчі думки, то всеодно вчитель скеровує їх у певне русло. Тобто навчальний процес має своєрідний примусовий характер, що, до речі, виправдано.

Одним із основних завдань виховання, його основною складовою частиною є навіювання, занесення у свідомість тих, хто виховується, якихось, скажімо, ідей, знань, навичок, розумінь, оцінок тощо. Тобто виховання — це примусове занесення (прищеплення) у свідомість тих моментів, у дусі яких виховується підопічний. Виховувати — це означає впливати на свідомість і волю іншої людини. Тож у процесі виховання відбувається злам волі людини дія підготовки її до певної діяльності.

Що ж стосується формування, то це — організація знань конкретної особи, у якій вона сама виконує основну діяльність. Формувати людину — означає створювати можливості для надання знань, прищеплення поглядів, вироблення оцінок. У нашому випадку формування — не набуття знань, навичок, умінь. Це процес не нав'язаний кимось — у ньому сама особа бере активну участь.

Звідси випливає, що за своєю природою формування найбільш наближене до соціалізації. Проте навчання і виховання відіграють основну роль у цьому процесі. Це пояснюється тим, що юрист під час навчання, виховання і формування отримує незліченну кількість інформації, виробляє свою власну інформаційну культуру, а це в свою чергу позитивно впливає на його соціалізацію. Чим більше інформації, чим вищий ступінь інформаційної культури юриста, тим активніше й ефективніше відбувається процес його соціалізації.

Соціалізація має певні стадії: а) стадія несвідомого процесу соціалізації; б) стадія свідомого пронесу соціалізації. Так, у першій стадії соціалізація людини починається з моменту її народження, де спочатку засвоюються доцільні дії, що приносять певне задоволення. Тобто починається взаємодія людини з соціальним середовищем, як правило, методом «спроб», «помилки» і відчуттів (смаків). Тут здебільшого дитина засвоює позитивну для соціалізації емпіричну інформацію. Негативна емпірична інформація приносить дитині незадоволення і викликає відповідну емоційну реакцію. Стадія свідомого процесу соціалізації людини має два вили: загальний і професійний. Загальна стадія соціалізації формує у людини певні норми поведінки у суспільстві, знання про суспільні процеси тощо. На цій стадії особа отримує таку інформацію, яка б забезпечила її життєдіяльність навіть без набуття професії.

Вагомішою є професійна стадія процесу соціалізації. На цій стадії людина цікавиться тією інформацією, яка відповідає її нахилам і вподобанням. Відомості про майбутній фак і місце в суспільстві, яке посяде людина внаслідок соціалізації, спонукають її до постійного

набуття нових знань. Звичайно, первинні відомості про професію не загрожують інформаційному перевантаженню, тому вести тут мову про інформаційну культуру немає сенсу. Але після призначення молодого спеціаліста (в даному випадку юриста) на посаду вплив інформаційного потоку на нього різко зростає, оскільки починається активна професійна соціалізація. Тоді слід вдаватися до інформаційної культури, яка б регулювала процес соціалізації і скеровувала його у бажане русло. Ці дії юриста є свідомими.

У випадку несвідомих дій у питаннях регулювання інформації, соціалізація юриста матиме негативний зміст, що завдає шкоди суспільству. Мова йде про розвиток особистості юриста, вироблення у нього правового почуття та почуття службового обов'язку (повинності). Адже «соціалізація» юриста в протилежний бік без урахування інформаційної культури не призводить до росту професіоналізму, що часом є однією із причин деградації особистості.

Варто зауважити, ідо на соціалізацію юриста впливають обидва види: загальний і професійний. Ці процеси проходять паралельно і навіть незалежно один від одного. Не можна сказати, що юрист потребує лише професійної соціалізації. Його особливе місце в суспільстві вимагає інформації про всі події життя, навіть про ті, які не пов'язані з правовими явищами. Інша справа, що до загальної соціалізації повинен застосовуватись культурологічний інформаційний підхід.

У процесі професійної соціалізації важливу роль відіграє характер соціалізації. Він може бути мимовільним, пасивним та активним. Мимовільний (стихийний, спонтанний) характер соціалізації яскраво виявляється на ранній її стадії — стадії несвідомого процесу. Але він існує і в професійній соціалізації. Це означає, що на юриста впливає мимовільна інформація, яка не потребує зусиль, жодної уваги, Прикладом мимовільної соціалізації юриста може бути приміщення юридичної установи, ритуали прийняття обітниць, ритуали судового засідання, прояв професіоналізму колег та ін. Тобто все побачене і почуте, що на перший погляд не має ніякого відношення до юридичної відповідальності. Хоча на основі мимовільно отриманої інформації складається певний службовий дух юриста, який проявить себе значно пізніше. Інакше кажучи, мимовільна соціалізація здійснюється ніби невидимими інформаційними потоками, які здебільшого непомітні. Цікавим є те, що хоча мимовільна соціалізація залежить від інформації, вона не залежить, як правило, від інформаційної культури. Тут інформаційна культура не має свого предмета, оскільки всі події відбуваються поза увагою юриста.

Пасивний характер соціалізації юриста зустрічається доволі часто. Суть полягає в тому, що юрист використовує інформаційні процеси не за своїм бажанням, а за певних обставин, завдяки службовому становищу. Причому сам він не є ініціатором одержання інформації. Цю роль виконують службові особи, які перебувають на вищих щаблях ієрархічних сходинок. Вони змушують юриста не тільки одержувати інформацію, але й використовувати її. Але примусове переосмислення інформації теж позитивно впливає на соціалізацію юриста. Інша справа з інформаційною культурою. Тут є два аспекти: а) пасивна соціалізація юриста не залежить від інформаційної культури і навпаки; б) пасивна соціалізація залежить від інформаційної культури.

Часто бувають випадки, коли юрист «задирається» від примусової інформації, не в силі регулювати її, тоді він вдається до інформаційної культури. Завдяки інформаційній культурі пасивний характер соціалізації юриста в даному прикладі набуває позитивного змісту.

Звичайно, для соціалізації юриста найбільш бажаним є активний характер. Це означає, що, крім мимовільної і пасивної інформації, юрист сам активно її одержує. Він відчуває постійну потребу у збільшенні обсягу інформації, уміло користуючись при цьому інформаційною культурою. Зрозуміло, що процес соціалізації тут проходить швидко.

Щодо темпів соціалізації, то слід зауважити, що вони повинні бути виваженими. Звичайно, у юриспруденції недопустимим є повільний темп соціалізації особистості юриста, оскільки відбуватиметься процес певного гальмування право застосовної діяльності. У повільному темпі юрист не в змозі ефективно виконувати свої службові обов'язки, він вимушений вдаватися до консультацій, до самоосвіти, тобто шукати додаткові джерела ін-

формації. Такий темп прийнятний для початківців, юристів, які працюють під керівництвом наставника. Допущення до самостійної роботи повинно відображати темп соціалізації у подальшій діяльності.

5. Національні особливості ділового спілкування у країнах авраамістичних релігій.

Юрист у професійній діяльності одночасно виконує кілька ролей. Його поведінка відповідно до статусу визначає юридичну роль і залежить від розуміння ним цієї ролі і можливості її виконання. Зокрема, юридична роль полягає в тому, що вона виконує певну професійну функцію, внаслідок чого від юриста очікують певних дій. Звідси впливає існування посадово-ролевої типізації. Це — процес розробки типової діяльності юриста на основі загальних вимог до нього під впливом осіб, які обіймають вищі посади. Такий механізм соціалізації є моделлю для наслідування. Підлеглим через керівників передаються певні установки, зразки поведінки, різноманітні професійні прийоми. Суть посадово-ролевої типізації полягає в тому, що кожен працівник правоохоронних органів цікавиться тією інформацією, яка необхідна у його діяльності згідно з обраною ним спеціалізацією. Наприклад, є різниця між напрямками соціалізації юриста-криміналіста і юриста-цивіліста. Основну функцію у посадово-ролеві типізації виконує керівник. У процесі застосування такого механізму активно використовується інформаційна культура. І достатньо двох-трьох років, щоб у юриста чітко відобразились наслідки соціалізації, властиві обраній спеціалізації.

Якщо посадово-ролева типізація має вихідну точку соціалізації — керівника, то наслідування — це підлеглий. Здебільшого юристи наслідують своїх керівників. Цей процес може бути свідомим і несвідомим. Через механізм наслідування, особливо в молодих юристів, здійснюється рання професійна соціалізація.

Такий механізм соціалізації, як уселення відбувається через певні зусилля, значний прояв волі. При цьому можливі два випадки: уселення іншої особи і самоуселення. Найбільш ефективним є другий випадок, оскільки юрист самостійно змушує себе бути особистістю, яка відповідає його юридичному статусові.

Механізм соціальної фацідитації у юридичній соціалізації має безпосереднє застосування. Адже часто юристи виконують службові завдання гуртом. Наприклад, в оперативно-слідчій групі, в підготовці юридичних документів тощо. Тому повинна існувати психологічна сумісність юристів однієї групи, завдяки чому підвищується ефективність професійної діяльності, активніше проходить процес соціалізації. За відсутності психологічної сумісності настає соціальна інгібіція, що завершується гальмуванням згаданих процесів.

Двоєке значення у соціалізації дорослої особи має механізм конформізму, суть якого полягає у сприйманні чужої думки попри свою. Позитивне в цьому те, що цей механізм дає можливість змінити помилкове судження юриста, а негативне — в пристосуванні. У першому випадку соціалізація відбувається у позитивному руслі, а в другому — у негативному.

Універсальним механізмом соціалізації є дотримання норм. Тобто, незважаючи на існуючий позитивний чи негативний досвід юридичної практики, на поведінку керівників та їх професійний вплив на мікроклімат у професійних групах, на думку інших, юрист діє на основі вироблених людством норм. Тут виробляється індивідуальний стиль соціалізації, схвалений у суспільстві. Але слід застерегти від самолюбства, індивідуалізму, певної замкненості та ін. У професійній діяльності так чи інакше діють усі механізми соціалізації. Юрист повинен пам'ятати про їх існування і брати на озброєння ті механізми, які дають найбільший ефект у власній соціалізації. Вказані механізми повинні бути своєрідним фільтром потоку інформації, що принесе позитивний очікуваний результат соціалізації.

Взагалі для соціалізації важливою є нормативна інформація, тобто інформація, яка виходить із нормативної системи. Така інформація забезпечує адекватну соціалізацію. Інші відомості (які ще не є інформацією) можуть і негативно впливати на особистість юриста. Тому важливо застосувати певний професійно-етичний контроль у процесі соціалізації, яким

є внутрішній механізм. Зовнішній контроль здійснюють норми права, відомчі нормативні приписи тощо.

Соціалізація юриста базується на певних принципах. Зокрема, слід виділити такі групи принципів: інформаційні, професійно-юридичні, моральні, національні та загальні.

До інформаційних принципів соціалізації належать усі принципи інформаційної культури. Адже соціалізація повинна відбуватися на основі правдивої, об'єктивної інформації. Реальний світ повинен сприйматися дійсним, а не вдаваним чи фальшивим, що залежить, звичайно, від правильно відрегульованого інформаційно-го режиму.

У ряду професійно-юридичних принципів особливе місце посідають такі: постійність (стабільність), науковість, правотворчість, повага до права, вірність службовому обов'язкові та ін.

Суть принципу постійності полягає в тому, що результати соціалізації юриста залишаються назавжди, практично на все життя. Зворотного процесу, як правило, не буває. Можлива ресоціалізація, тобто відновлення попереднього рівня, але це дещо умовний процес. У цілому даний принцип відображає певний соціалізацій-ний фонд.

Науковий принцип для соціалізації юриста має велике значення, оскільки професійна діяльність невіддільна від наукових досягнень. Навіть із застарілої інформації юрист повинен увібрати наукові цінності із сучасною інтерпретацією. Крім того, напрям соціалізації повинен бути зорієнтований на отримання від науковців результату, що накреслює значну перспективу правильного застосування юридичних норм, навіть випереджаючи правотворчий процес.

Правотворчість у юридичній роботі посідає важливе місце, оскільки юрист не тільки застосовує правові норми на практиці, а й створює нові. Тобто рівень соціалізації можна виявити через перевірку здатності юриста до правотворчої діяльності. Та й взагалі, з набуттям досвіду, юрист вже може пропонувати нові правові норми, які могли б удосконалити юридичну діяльність. Зрозуміло, що на ранній стадії професійної соціалізації принцип правотворчості ще не знаходить свого відображення.

У соціалізації юриста принцип поваги до права характеризує його внутрішнє ставлення до професійної діяльності. Неможливо уявити собі юриста, який не поважав би право. Хоча таке трапляється, що пояснюється низьким рівнем соціалізації. Зміст принципу полягає в тому, що юрист добровільно погоджує свою поведінку з правовими нормами, виробляє звичку дотримуватись закону, відчуває свій юридичний обов'язок перед суспільством. Повага до права у процесі соціалізації юриста застерігає його від порушення законності, знаходження різних прогалин у законодавстві, щоб обійти вимоги приписів. Завдяки принципові поваги до права соціалізація особи спрямована на справедливість, рівність права, повне задоволення потреб громадян, надання їм свободи, а також вироблення чуйності, делікатності та скромності у правоохоронній роботі.

Якість соціалізації юриста визначає такий принцип, як вірність службовому обов'язкові. Виконання обов'язків юриста посилається на індивідуальні моральні установки, які склалися у нього і підтримуються силою громадської думки. Сумлінне виконання юристом обов'язків виявляється у позитивних діях, які спрямовані на охорону прав та свобод громадян. Вірність службовому обов'язкові тим міцніша, чим вищий рівень соціалізації юриста, чим глибше усвідомлення складеної присяги.

Групу моральних принципів соціалізації юриста складають: моральність, ненасильство та милосердя.

Без принципу моральності соціалізація юриста немислима. Адже моральні норми охоплюють звичаї, звички, традиції, а також громадську думку, яка є вимогою суспільства до формування особистості юриста. Цей принцип має загальнолюдську цінність, яка полягає у виробленні уміння юриста регулювати суспільні відносини за велінням сумління. Навіть використання та поширення інформації працівником правоохоронних органів здійснюється, виходячи з рівня його соціалізації в аспекті моралі. Тобто в процесі соціалізації присутня моральна гігієна, юрист повинен вбирати у себе набір цінностей, які

виробило людство протягом багатьох століть, його практичний досвід, який пройшов довготривалу апробацію. Фактично цей принцип є певним моральним стандартом, еталоном чи взірцем результату соціалізації особистості.

Дуже важливо, щоб соціалізація особистості юриста відбувалася на основі принципу ненасильства, оскільки він має моральну аргументацію і є моральною позицією. Протилежним ненасильству є насильство, яке має руйнівну силу, принижує і придушує свободу людини і виступає джерелом несправедливості. Слід розрізняти фізичне і психологічне насильство. У правоохоронній діяльності часто зустрічаються обидва види насильства. Тому соціалізація юриста повинна проходити без орієнтації на насильство. Інколи юристи думають, що правоохоронна діяльність побудована лише на насильстві, і фактично готують себе до цього. Це помилка. Хоча дійсно, юридичне насильство як різновид психологічного насильства до деякої міри існує. Але це узаконені, санкціоновані державою дії. Це і прийоми затримання правопорушника, утримань, особи під вартою ЧИ у місцях позбавлення волі, це і обмеження в поведінці людини, способи розкриття злочину, методи профілактичної роботи тощо. Але ці види діяльності повинні проводитись на основі поваги до громадянина, без обмеження фізичних та духовних можливостей людини, з переведенням людських взаємин на основу добра, любові і правди, з відмовою юриста від гніву. В такому випадку говорять про ненасильство, етику ненасильства.

Соціалізація юриста повинна базуватись так, щоб володіння волею людини не мало насильницького характеру. Незважаючи на зміст отриманої інформації, юрист повинен уникати насильства навіть в думках та словах. А ненасильницькі дії повинні базуватись тільки на переконаннях. У цьому полягає нова перспектива суспільного життя, схвалена дія боротьби проти несправедливості. Тобто юридична практика повинна ґрунтуватись на принципах ненасильства, без приниження гідності людини.

6. Національні особливості ділового спілкування у країнах традиційного права: Африки та інших суспільств, що розвиваються.

Національний принцип соціалізації юриста включає в себе національний дух українського права. Національний дух права — це внутрішній вияв українського права в контексті історичного розвитку та формування культурних і правових надбань цивілізованих держав. Відродження політичних, моральних, культурних, національних, загальнолюдських цінностей, які були закладені ще у «Руській Правді», дасть можливість оздоровити українську націю, підняти рівень української національної правової еліти, що допоможе Україні посісти гідне місце у Раді Європи. Дух права відображає зміст законів і права в цілому на основі отриманої юристом інформації.

Для соціалізації юриста важливу роль відіграють загальні принципи. Серед них — обов'язковість та максимальність. Справа в тому, що професійна соціалізація — це обов'язкове явище для юриста. Воно відбувається незалежно від волі особи. Також соціалізація юриста відбувається не в одному напрямі, а у різних, оскільки цей вид професійної діяльності вимагає всебічної підготовки практично з усіх сфер життєдіяльності. При ньому важливо отримувати відомості якомога повніше, максимально. Не до кінця з'ясовані отримані знання можуть негативно вплинути на хід юридичної справи.

Об'єднує розглянуті принципи інформаційна культура юриста, оскільки для здійснення соціалізації потрібна відповідна інформація. Вона є живильним матеріалом соціалізації, необхідною умовою цього процесу. Для соціалізації особистості юриста дуже важливо дослідити її функції, які глибше визначають актуальність даної проблеми. Основними функціями соціалізації юриста слід вважати: соціальну адаптацію; професійну адаптацію; формування професійного обов'язку; формування правового почуття; формування юридичної відповідальності.

Суть функції соціальної адаптації полягає в тому, що результати соціалізації юриста впливають на його взаємодію із суспільним середовищем. Внаслідок соціалізації юрист

засвоює встановлені норми поведінки, виробляє форми і методи впливу на вирішення проблем життєдіяльності. Ця функція переважно стосується позаслужбових взаємин, особливо в побуті, особистому житті. Вона становить цінність в нових умовах життя, в процесі перетворення середовища тощо. Функція соціальної адаптації — це допомога юристові ввійти в контакт з іншими особами, трудовими колективами, державними діячами, застереження юриста від зайвого перевантаження у зв'язку з інтенсивним потоком інформації, яку йому необхідно сприймати. Зрозуміло, соціальна адаптація складається із різних видів, серед яких є професійна (в даному випадку юридична) соціалізація.

Характер соціалізації особистості юриста залежить від того, до якої групи він належить і чи усвідомлює себе її членом. Професійна група характеризується колективною волею, мисленням, психологічним кліматом, що дозволяє їй впливати певним чином на особистість юриста. Відповідність поведінки юриста вимогам групи створює умови для успішної професійної адаптації, що є важливою функцією соціалізації. Для здійснення юридичної адаптації необхідно, щоб у юриста була висока свідомість внутрішнього імперативу обов'язку, і на цій основі — інтерес та схильність до творчої правоохоронної діяльності, ввічливе ставлення до людей, бажання встановити істину чесними методами. Функція професійної адаптації успішно вирішує проблему самоутвердження в колективі. Адже протягом професійної діяльності юрист повинен коригувати свою діяльність відповідно до зміни умов середовища, на когось орієнтуватися для самоутвердження. Еволюція кожного юриста у професійному плані полягає в тому, щоб посісти певне місце в колективі, вибрати найнеобхідніше з того, що пропонує середовище та наявна інформація, утвердити таку позицію, яка забезпечує йому визнання, повагу та підтримку.

Отже, зміст професійної адаптації виявляється в умінні і здатності юриста вирішувати протиріччя, які виникають в житті, досягаючи рівноваги. Носіями в даному випадку є професійні групи, які ввібрали соціальні цінності. Якщо соціальні цінності починають суперечити потребам юриста, то може виникнути конфлікт

Такий конфлікт і передбачає професійне спілкування, що локалізує рівень соціалізації.

Формування професійного обов'язку, як функція соціалізації юриста, перш за все, полягає в тому, що вона сприяє виробленню системи професійних принципів, які характеризуються готовністю особи працювати у правоохоронних органах. Крім того, ця функція зобов'язує юриста сумлінно виконувати завдання, які поставлені перед юридичними службами, і глибоко усвідомлювати необхідність його професійних дій для захисту прав і свобод народу.

Функція формування правового почуття юриста забезпечує створення такої атмосфери, в якій він міг би встановити істину правового явища. Це пояснюється тим, що право безсиле без відображення у свідомості юриста його ставлення до дійсності, що обумовлене дією закону. Без правового почуття неможливо вести боротьбу за справедливість, тому що для юриста потрібне психологічне ставлення до правових явищ, певна настроєність щодо них. Фактично юрист діє не стільки в межах закону чи його приписів, скільки в межах сприйняття закону почуттям. Як правило, почуття суто індивідуальне, воно націлює поведінку юриста на ту частину припису закону, яку сприймають його почуття. Здебільшого це та частина припису, що викликає певну зацікавленість, задовольняє потребу тощо. Та частина і виконується, а все інше може залишитись поза увагою. Тому юрист ніколи не виконує закон повністю. В цьому полягає індивідуальність правових дій кожної конкретної особи, юриста в тому числі. Для невиконаної частини приписів характерний дух права, який впливає на поведінку юриста, орієнтує його на правомірність.